

Список літератури: 1. Соломенцев М.С. О проекте основ законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье // Заседания Верховного Совета СССР седьмого созыва (4-я сессия). Стенографический отчет. Издание Верховного Совета СССР. М., 1968. 2. Пергамент А.И. Краткий популярный словарь - справочник о браке и семье. М., 1982. 3. Ромовська З.В. Права та обов'язки батьків та дітей. Львів, 1975. 4. Масевич М.Г. Права и обязанности родителей и детей. М., 1962. 5. Пергамент А.И. Алиментные обязательства. М., 1951. 6. Взаимоотношения родителей и детей по семейному законодательству / Под ред. К.Е. Колибаб. М., 1960. 7. Пергамент А.И. Алиментные обязательства. М., 1951. 8. Постанова Пленуму Верховного Суду України №16 від 12.06.1998р. «Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України». 9. Кудрявцев О.Н. Правовые отношения между родителями и детьми: Уч. пособие. Х., 1975. 10. Ромовська З.В. Аліментні зобов'язання: Конспект лекцій. Львів, 1973. 11. Советское семейное право. М., 1982. 12. Никитина В.П. Алименты по советскому семейному праву: Уч. пособие. Саратов, 1967. 13. Каратыш Г.М. Взыскание алиментов. М., 1964. 14. Копелянская С.Е. Прав матери и ребенка. М., 1953. 15. Кудрявцев О.Н. Правовые отношения между родителями и детьми: Уч. пособие. Х., 1975.

Надійшла до редакції 16.03.2001р.

*В.Ю.Євко,
здобувач каф. цивільно-правових дисциплін
Нац. ун-ту внигур. справ*

ПРАВОВА ПРИРОДА ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

На теперішній час законодавством України передбачені дві основні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. Це, по-перше, влаштування таких дітей в сім'ю, та, по-друге, влаштування в державні інтернатні заклади.

Кожна з них має свої різновиди. Так, можна визначити різновиди влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків в сім'ю:

- усиновлення (гл.14 КпШС);
- опіка та піклування (розділ 4 КпШС);
- фактичне виховання (ст.95 КпШС);
- прийомна сім'я (постанова Кабінету Міністрів України від 2.03.1998р. «Про проведення експерименту з утворенням прийомних сімей в Запорізькій області та затвердження Положення про прийомну сім'ю»).

Ці форми влаштування дітей мають принципові відмінності щодо суті відносин, які виникають за участю дитини і, як наслідок щодо особливостей правового регулювання таких відносин. Правова природа цих форм досліджувалася в юридичній літературі [1].

Інтернатна форма влаштування дітей-сиріт та дітей, що залишилися без батьківського піклування передбачає вміщення таких дітей до державних навчально-виховних закладів, яких також існує декілька типів:

- дитячі будинки для дітей дошкільного віку;
- дитячі будинки для дітей шкільного віку;

- дитячі будинки змішаного типу для дітей дошкільного та шкільного віку;
- загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків (можуть бути з дошкільним відділенням).

Для дітей, які мають фізичні або розумові вади створюються заклади компенсуючого типу: дитячі будинки (групи) для дітей з вадами слуху, мови, дефектами інтелекту, затримкою психічного розвитку; для дітей, які часто хворіють простудними захворюваннями (санаторні) та інші; загальноосвітні школи-інтернати для розумово відсталих дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків та інші.

Навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків діють згідно з відповідним Положенням про такі заклади, яке затверджене наказом Міністерства освіти України від 13.05.1993р. №137. Заклади, для дітей, які мають фізичні або розумові вади у своїй діяльності керуються вищезазначеним Положенням, а також окремими положеннями, які регулюють особливості їх діяльності. На жаль, правових досліджень цієї форми влаштування покинутих дітей доки що не проводилось.

Крім означених, самостійною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків є дитячий будинок сімейного типу.

27 квітня 1994р. Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 267, яка затвердила Положення про дитячий будинок сімейного типу. Згідно з цією Постановою *дитячий будинок сімейного типу – це окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, що не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менше як 5 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*. Загальна кількість дітей у дитячому будинку сімейного типу, враховуючи рідних та прийомних, не повинна перевищувати 10 осіб, але у виключних випадках у дитячому будинку сімейного типу може виховуватись більш як 10 дітей.

Щодо цієї форми влаштування дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків теж комплексних досліджень не існує.

На правову природу дитячого будинку сімейного типу існує два основні погляди. Відповідно до першого, дитячий будинок сімейного типу являє собою сім'ю [2, с.125]. Друга позиція полягає в тому, що дитячий будинок сімейного типу є інтернатним закладом. Вона підтримується в основному практичними працівниками.

Для того, щоб дійти певного висновку необхідно проаналізувати обидві думки, з'ясувавши, які особливості мають сімейні форми влаштування дітей, які залишилися без піклування батьків, а також характерні ознаки інтернатного закладу як форми влаштування вищевказаної категорії дітей, порівнявши: підстави виникнення; характер прав та обов'язків; підстави припинення відносин при вказаних формах влаштування.

Підставою виникнення дитячого будинку сімейного типу є:

- рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, яке приймається місцевими органами виконавчої влади;
- письмовий висновок відповідних місцевих органів у справах сім'ї та молоді;

- бажання особи чи осіб взяти на виховання та спільне проживання у сім'ю дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яке виражається у письмовій заяві.

Але діти до дитячого будинку сімейного типу передаються на підставі Угоди про передачу дитини (дітей) на виховання та спільне проживання до дитячого будинку сімейного типу, у зв'язку з чим виникає питання: з якого моменту вважати створеним дитячий будинок сімейного типу? Чи з моменту прийняття рішення про створення дитячого будинку сімейного типу місцевими органами виконавчої влади, чи з моменту підписання вказаної Угоди про передачу дитини до дитячого будинку сімейного типу? Від вирішення цього питання буде залежати чи вважати факт укладання Угоди однією з підстав створення дитячого будинку сімейного типу чи ні. На мою думку, дитячий будинок сімейного типу можна вважати створеним з моменту прийняття рішення про створення дитячого будинку сімейного типу місцевими органами виконавчої влади, оскільки зі змісту Положення про дитячий будинок сімейного типу випливає, що він може деякий час існувати і без проживання у ньому дітей, наприклад, в період його комплектування при створенні, а також, якщо всі діти з нього вибули за якихось причин, а нові ще не взяті. Тобто відсутність дітей у дитячому будинку сімейного типу сама по собі не є підставою для припинення його діяльності.

Відповідно до ст.51 КпШС України, підставою виникнення прав та обов'язків батьків та дітей є походження дітей, засвідчене у встановленому законом порядку.

Підставами створення навчально-виховних закладів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків є:

- рішення про створення, яке приймається в залежності від форми власності (загальнодержавна чи комунальна) відповідно Кабінетом Міністрів України, Урядом Криму, обласними, Київською і Севастопольською міськими державними адміністраціями;
- дозвіл відповідної Ради народних депутатів, погоджений з Міністерством освіти та науки України.

Для створення навчально-виховних закладів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків не треба волевиявлення будь-якої фізичної особи, а необхідні тільки відповідні рішення державних органів. В той час як для виникнення відносин між батьками та дітьми необхідне тільки волевиявлення фізичних осіб.

Таким чином, можна зробити висновок, що за порядком створення дитячий будинок сімейного типу схожий з навчально-виховним закладом, оскільки для його створення необхідно рішення відповідних державних органів, а але за цією ознакою їх все одно не можна ототожнювати, оскільки створення дитячого будинку сімейного типу залежить, в рівній мірі, і від бажання тих осіб, які будуть у ньому працювати, тобто майбутніх батьків-вихователів, що не має місця у навчально-виховному закладі.

При передачі дитини до дитячого будинку сімейного типу правовий зв'язок її з рідними батьками не припиняється. Діти, які виховуються у дитячому будинку сімейного типу, якщо це не суперечить їх інтересам, їх

нормальному розвитку і вихованню мають право підтримувати контакти з рідними батьками та іншими родичами [3, п.21]. Вони також мають право на раніше призначені аліменти, пенсії, допомогу, які перераховуються на особисті рахунки, відкриті на їх ім'я [3, п.20].

Батьки-вихователі мають більший обсяг прав та обов'язків щодо дітей, які знаходяться у них на вихованні у порівнянні з навчально-виховним закладом, але він все ж таки менший у порівнянні з батьківськими правами та обов'язками.

Згідно з п.37 Положення про дитячий будинок сімейного типу, батькам-вихователям дитячого будинку сімейного типу, які не перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами та організаціями, виплачується грошове утримання, розмір якого визначається відповідно до чинного законодавства, у той час як рідні батьки свої обов'язки щодо дитини виконують безоплатно. Таким чином, дитячий будинок сімейного типу за цією ознакою схожий з навчально-виховним закладом, але батьки-вихователі не знаходяться у трудових відносинах з органом, який приймав рішення про його створення.

Відповідно до положення про дитячий будинок сімейного типу батьками-вихователями може бути подружжя або окрема особа [3, п.2]. Отже, якщо батьком-вихователем є окрема особа, то питання про розподіл прав та обов'язків не виникає; якщо стати батьками-вихователями виявили бажання подружжя, тоді таке питання може виникнути. Відповідно до ч.1 ст.59 КпШС батько й мати мають рівні права та обов'язки по відношенню до дітей. На мою думку, необхідно за аналогією з батьківськими правами встановити рівність прав та обов'язків батьків-вихователів щодо дітей, які виховуються у дитячому будинку сімейного типу, якщо батьками-вихователями є подружжя.

У Положенні про дитячий будинок сімейного типу не вказано, що права та обов'язки батьків-вихователів щодо вихованців припиняються при досягненні останніми повноліття, а з цього можна зробити висновок, що доки дитина знаходиться у дитячому будинку сімейного типу батьки-вихователі продовжують у разі необхідності піклуватися про неї і несуть обов'язки по її вихованню. Згідно з ч.2 п.19 Положення про дитячий будинок сімейного типу, вихованці дитячого будинку сімейного типу, які досягли 18 років, до вирішення питання про забезпечення їх житлом за згодою батьків-вихователів продовжують проживати на жилій площі дитячого будинку сімейного типу. При цьому кошти на їх утримання батькам-вихователям не виділяються. Права та обов'язки батьків-вихователів можуть мати більш тривалий характер ніж батьківські. Батьківські права мають строковий характер, оскільки вони належать батькам тільки до повноліття дітей. Так, згідно з ст.80 КпШС, батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей. Цей обов'язок припиняється з досягненням дитиною повноліття. Але батьки зобов'язані утримувати своїх непрацездатних повнолітніх дітей (ст.80 КпШС). Це, на думку Рясенцева В.А., не означає продовження батьківських правовідносин, а є відносинами по опіці чи піклуванню, які не тотожні батьківським правовідносинам [4, с.154]. Але це твердження є спірним оскільки

до обов'язків опікуна (піклувальника) не входить обов'язок по утриманню своїх підопічних. На нашу думку, все ж таки ці відносини будуть батьківськими, які будуть тривати безстроково у виключних випадках, якими є непрацездатність дитини, якщо ця непрацездатність має постійний характер, і – до повернення працездатності дитини, якщо вона тимчасова.

Згідно з Положенням про навчально-виховний заклад, діти утримуються у ньому у віці від 3-х років до повноліття. Тобто державна опіка (піклування) у переважній більшості випадків має теж строковий характер.

Але строк знаходження у дитячому будинку сімейного типу може бути і більшим ніж повноліття особи, яка знаходилася у ньому на вихованні. Таким чином, права та обов'язки батьків-вихователів тривають у деяких випадках довше ніж батьківські, а також державне піклування. Батьки-вихователі можуть відмовитись від виконання своїх обов'язків та припинити дію Угоди про передачу дитини (дітей) на виховання та спільне проживання до дитячого будинку сімейного типу у разі:

- хвороби батьків-вихователів;
- зміни сімейного стану батьків-вихователів;
- відсутності взаєморозуміння з дітьми та з інших поважних причин.

Батьківські права носять невідчужуваний характер – від здійснення батьківських прав та виконання обов'язків не можна відмовитись, а також їх не можна передавати. Однак батьки (або один з них) у виключних випадках, які передбачені законом (ст.70 КпШС) можуть бути позбавлені батьківських прав. Позбавлення батьківських прав здійснюється тільки у судовому порядку. Позбавити батьківських прав можна тільки рідних батьків дитини.

Таким чином, при влаштуванні дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування у сім'ю, особи, які займаються вихованням та утриманням цих дітей мають право у встановленому законом порядку у будь-який час відмовитись від здійснення цих прав та виконання обов'язків, якщо причини, які слугували підставою для їх вимог будуть визнані відповідними органами поважними. Такий стан речей має місце виходячи з того, що в основі відносин між вказаними особами та дітьми, які позбавлені батьківського піклування лежить не біологічний зв'язок, не походження одного від іншого, а законодавчий припис, відповідно до якого встановлюються вказані відносини.

Права та обов'язки батьків-вихователів припиняються у разі ліквідації дитячого будинку сімейного типу і не можуть бути поновлені; у разі їх припинення ніякого правового зв'язку між батьками-вихователями та колишніми вихованцями дитячого будинку сімейного типу не існує і його не можна відновити; батьківські права носять поновлюваний характер, тобто їх можна відновити і вони майже ніколи не припиняються зовсім (тільки у деяких випадках усиновлення).

Проаналізувавши обидві форми влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків можна зробити ряд висновків щодо правової природи дитячого будинку сімейного типу. Отже, дитячий будинок сімейного типу має ознаки, які властиві родині:

- строковий характер прав та обов'язків батьків-вихователів;

– рівність їх прав та обов'язків, а також і ознаки, які властиві навчально-виховному закладу для дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування;

- оплатність обов'язків батьків-вихователів;
- відбір кандидатур батьків-вихователів;
- порядок фінансування;
- наявність власної назви.

Але крім того він має і такі особливості, яких не має ні сімейна, ні інтернатна форма влаштування:

- підстави виникнення;
- порядок припинення діяльності;
- майно, яке використовує дитячий будинок сімейного типу у своїй діяльності належить йому на праві користування.

Дитячий будинок сімейного типу є особливою формою влаштування вказаної категорії дітей, яка викликана потребами нашого нелегкого часу з ціллю уникнути «одержавлення» дітей, які залишилися без батьківського піклування та створити їм належні умови для виховання та проживання, а також задля матеріальної, методичної та моральної підтримки сімей, які виявили бажання виховувати таких дітей.

Список літератури: 1. Див., наприклад, Пергамент А.И. Опекa и попечительство. М., 1966; Свердлов Г.М. Усыновление по советскому праву. М., 1951; Дьячкова Н.А. Фактичне виховання як правова форма виховання дітей, які залишилися без піклування батьків // Вісник Університету внутрішніх справ. Спецвипуск. 2000; Белякова А.И., Ворожейкин Е.М. Советское семейное право. Учебник. М., 1974. 2. Нечаева А.М. Охрана детей-сирот в России (История и современность). М., 1994. 3. Положення про дитячий будинок сімейного типу затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1994р. №267 // СП України. 1994. №8. Ст.208; Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.1998р. №310 Про внесення змін та доповнень до Положення про дитячий будинок сімейного типу // Офіційний вісник України. 1998. №11. 4. Советское семейное право /Под ред. В. А.Рясенцева. М., 1982.

Надійшла до редколегії 19.03.2001р.